

Діяльність педагога в умовах інклюзивної освіти в сучасних ДНЗ

У статті проаналізовано проблеми включення педагогів в процес інклюзивного навчання і виховання дітей з особливими потребами. Обґрунтовано необхідність створення групи психолого-педагогічного супроводу таких дітей в загальноосвітньому закладі та спеціальну підготовку вихователів задля організації корекційного освітнього процесу сприятливого для розвитку дітей з обмеженими можливостями.

Ключові слова: інклюзивна освіта, психолого-педагогічний супровід, інтеграція, діти з обмеженими можливостями, корекційний освітній простір.

Постановка проблеми у загальному вигляді... У березні 2010 року Верховна Рада України ратифікувала Міжнародну Конвенцію про права інвалідів. 24 пункт Конвенції цілком присвячено інклюзивній системі навчання. Вичерпну відповідь на всі можливі запитання щодо законодавчої бази обґрунтовано постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження порядку організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах».

Відповідно до проекту про «Порядок організації інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами у загальноосвітніх навчальних закладах», «інклюзивне навчання – це комплексний процес забезпечення рівного доступу до якісної освіти дітям з особливими освітніми потребами шляхом організації їх навчання у загальноосвітніх навчальних закладах на основі застосування особистісно орієнтованих методів навчання, з урахуванням індивідуальних особливостей навчально-пізнавальної діяльності таких дітей. Для забезпечення ефективності навчально-виховного процесу наповнюваність класу з інклюзивним навчанням становить не більше як 20 учнів, із них: 1-3 учнів з однорідними вадами розвитку: розумовою відсталістю, порушеннями опорно-рухового апарату, зі зниженим зором, слухом, затримкою психічного розвитку та інші; не більше 2 дітей: сліпих, глухих, з тяжкими порушеннями мовлення; дітей із складними вадами розвитку (порушення слуху, зору, опорно-рухового апарату в поєднанні з розумовою відсталістю, затримкою психічного розвитку); діти, які пересуваються на інвалідних візках» [1].

Загальноосвітнім закладам, відповідно до робочого навчального плану, запропоновано розробити індивідуальний навчальний план для дітей з особливими освітніми потребами з урахуванням рекомендацій психолого-медико-педагогічної консультації (ПМПК). Індивідуальна навчальна програма розробляється педагогами та працівниками з дефектологічною освітою, які приймають участь у навчально-виховному процесі, з урахуванням рекомендацій та побажань батьків дитини та затверджується керівником навчального закладу [6].

Дослідження дитячого фонду ООН ЮНІСЕФ свідчить, що кількість дітей з обмеженими можливостями у період з 1990 до 2002 року в середньому зросла майже утричі [237,241]. За визначенням ЮНІСЕФ, термін «діти-інваліди» (або діти з обмеженими можливостями), використовується для означення категорії дітей, у яких діагностовано середній чи складний ступінь порушення функцій організму; особливі освітні потреби діагностуються у дітей з легкими станами, які можуть не виявлено до початку шкільного віку, і, насамперед, визначаються, як порушення здібностей у навчанні [2, с.27].

Вивчаючи проблему дитячої інвалідності Європейська академія констатує, що показник дитячої інвалідності у розвинених країнах коливається у межах 2,5 % (1% з них – важкі дитячі патології) від загальної кількості дітей. Втім, академія дійшла висновку, що ще близько 8 % дітей мають особливі навчальні потреби, які спричинено розладами пам'яті, поведінки, комунікації тощо. Цей коефіцієнт інвалідності вважається вихідним показником (базовою основою) й слугує критерієм, визнання суспільством необхідності та ефективності надання підтримки дітям з обмеженими можливостями. Саме з ним порівнювалися країни пострадянського простору. Якщо показники значно вищі за базовий, то це розглядається як свідчення того, що існують проблеми в галузі охорони здоров'я (інфекційні захворювання, травми, неповноцінне харчування, погане медичне обслуговування вагітних жінок та новонароджених тощо); якщо значно нижчі – це вказує на недостатність діагностичних заходів, високий рівень смертності новонароджених, патологію розвитку плода та пологів тощо. Як зазначають статистичні дані, в офіційних документах пострадянських країн фіксуються дві категорії дітей з обмеженими можливостями: ті, які

одержують соціальну грошову допомогу й перебувають на домашньому утриманні, та діти, котрі перебувають на державному утриманні у спеціальних інтернатних закладах [2].

Відповідно до проекту, на сучасному етапі інклюзивний освітній простір засновується на варіативних формах навчання дітей з обмеженими можливостями. Для дітей, які з різних причин не можуть відвідувати інклюзивну групу (клас) у режимі повного дня може бути створена система групових занять, коли батьки разом із дитиною відвідують навчальний заклад, набуваючи педагогічної компетенції, спостерігають динаміку в розвитку дитини. За рівнями включення дитини в освітній процес умовно виділяють три види інклюзії: точкова (дитина включається в колектив однолітків в освітньому закладі короткочасно під час навчання та під час святкових виховних заходів), часткова (включення дитини в освітній процес в режимі неповного тижня, засвоює навчальний матеріал під час індивідуальних занять, однак відвідує уроки образотворчого мистецтва, праці, музики, приймає участь у виховних заходах), повна (навчання дитини з обмеженими можливостями зі своїми однолітками самостійно або у супроводі).

«Сучасна наука послуговується терміном «інклюзія» для опису процесу навчання дітей з обмеженими функціональними можливостями в масових загальноосвітніх школах. Поняття inclusion за кордоном (США, Канада, Великобританія), де 50-річний досвід соціальної інтеграції нетипових дітей, приходиться на зміну поняттю «інтеграція». Адже механічне поєднання (інтеграція) в одному класі дітей з особливими потребами і звичайним розвитком не означає повноцінної участі перших в житті класу. Часто інклюзію ототожнюють з інтеграцією, однак вона є місткішим поняттям» [4, с.43].

Аналіз досліджень і публікацій... Зауважимо, що проблема інтегративного підходу до навчання дітей з психофізичними порушеннями є сучасною, досить поширеною тенденцією в розвитку спеціальної освіти. Вченими розробляються різноваріантні підходи до впровадження інтегрованого та інклюзивного навчання (І.Гілевич, О.Громова, Р.Діменштейн, І.Ларікова, І.Лошаков, В.Лубовський, М.Малофеев, О.Миронова, Л.Назарова, М.Нікітіна, Л.Шипіцина, Н.Шматко, О.Ярська-Смирнова) [4]. Проводяться дослідження в закладах освіти комбінованого (інтегрованого типу).

Інклюзивне навчання передбачає, що всі молоді люди навчаються разом у звичайній школі, яка змінюється.

«Мета інклюзивної школи – дати всім дітям можливість повноцінного соціального життя, активної участі в колективі, тим самим забезпечуючи найбільш повну взаємодію й турботу один про одного як членів співтовариства» [1, с.43].

Науковці виокремлюють такі базові принципи інклюзивного навчання: «цінність людини не залежить від її здібностей і досягнень; кожна людина здатна відчувати і думати; кожна людина має право на спілкування і на те, щоб бути почутою; всі люди відчувають потребу один в одному; істинна освіта може здійснюватися лише в контексті реальних взаємин; всі люди потребують підтримки і дружби ровесників; для всіх, хто навчається, досягнення прогресу може бути радше в тому, що вони можуть робити, а не в тому, чого не можуть; різноманітність посилює всі сторони життя людини» [1, с.44].

Отож, в інклюзивній школі кожного сприймають і вважають важливим для колективу, дітей з особливими потребами підтримують ровесники й інші члени шкільного співтовариства з метою задоволення їхніх індивідуальних освітніх потреб.

Інклюзія означає розвиток кожної дитини за допомогою освітньої програми, яка є достатньо складною, однак відповідає її здібностям; враховує потреби, спеціальні умови й підтримку, що необхідні для досягнення успіху.

Аналіз завдань інклюзивного навчального закладу показує, що головним напрямком діяльності закладу є орієнтир на включення дітей з особливими потребами в колектив звичайних дітей та дорослих на правах рівних партнерів.

Нову систему навчання слід будувати так, щоб не виникало психологічних травм, як у здорових, так і у дітей з особливими освітніми потребами, що будуть навчатися разом. Тільки самі діти з особливими потребами та їх батьки можуть вирішувати, яку систему навчання обирати, чи навчатися в загальноосвітній школі, чи одержувати освіту в спеціальному закладі. Безперечно одне – держава має забезпечити право такого вибору та сприяти втіленню такого права в життя.

Належну увагу в правових документах приділено підготовці кадрів, оскільки ефективність інтегрованого навчання значною мірою залежить від наявності спеціально підготовлених різнопрофільних фахівців.

Водночас, у всіх країнах пострадянського простору міжнародні організації ЮНІСЕФ, ТФІР, Every Child, Step by Step та ін., які підтримують всі прогресивні тенденції стосовно дітей, зокрема, з обмеженими можливостями, започаткували проведення проектів, спрямованих на підтримку

інклюзивної освіти. Дані проекти сприяють модернізації освітньої галузі у напрямку «Освіта для всіх».

Приймати рішення про заклад для дитини з психофізичними вадами мають батьки разом із фахівцями ПМПК. При цьому необхідно врахувати дуже багато чинників, зокрема: вік дитини; категорія аномального розвитку (нозологія); клінічний діагноз; наявність супутніх відхилень; стан соматичного здоров'я; інтелектуальний ступінь; особливості психічного й фізичного розвитку; потреби та можливості дитини.

Батьки обізнані у світових тенденціях, наполягають на праві своєї дитини перебувати у загальноосвітньому навчальному закладі нарівні зі здоровими однолітками. На перший погляд це бажання має вигляд справедливого захисту дитини. Однак здебільшого батьки не розуміють основного змісту інклюзивної освіти. Справжня інтеграція та інклюзія передбачає обов'язковий психолого-педагогічний супровід дитини фахівцями (педагога-дефектолога, психолога, лікаря, соціального працівника). Без нього перебування дитини у навчальному закладі набуває стихійності, формальності, яка не лише не приносить користі, а й є шкідливою для дитини, оскільки без одержання відповідної допомоги психофізичний розвиток дитини лише ускладнюється.

Відтак батькам слід рекомендувати заклад з урахуванням індивідуальних особливостей розвитку дитини, потреб родини. Безсумнівно, якщо у дитини вада психофізичного розвитку не різко виражена, передусім для неї рекомендують інклюзивний варіант відповідно до віку дитини освіти (за наявності у закладі відповідних фахівців).

Раннє включення дітей з особливими потребами в освітній процес дошкільного навчального закладу дає їм змогу взаємодіяти з іншими дітьми, спостерігати за ними, наслідувати їх, отримуючи певний соціальний досвід поряд з ровесниками.

У зв'язку з упровадження інклюзивної освіти виникає низка проблем, однією з яких є неготовність педагогічних працівників до роботи з дітьми, які мають певні обмеження. Важливо також усвідомити соціально-психологічні проблеми, які пов'язані з дискримінацією дітей з особливими потребами, зі стигматизацією (дитина з певними вадами має конфлікти й проблеми в спілкуванні з іншими дітьми).

Формулювання цілей статті... Мета статті – з'ясувати готовність педагогічних працівників до навчання та виховання дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивних групах дошкільних навчальних закладів.

Виклад основного матеріалу... Ситуація стихійної інклюзії добре знайома педагогам загальноосвітніх шкіл і дошкільних навчальних закладів, а необхідність надавати освітні послуги всім, хто звертається (здебільшого, за місцем проживання), змушує педагогічний колектив загальноосвітнього закладу включатися до процесу інклюзії самостійно. Представники спеціальних шкіл відзначають, що все частіше батьки намагаються влаштувати своїх дітей до загальноосвітніх шкіл (нами встановлено непоодинокі приклади таких випадків).

Інклюзивна освіта у дошкільних навчальних закладах (ДНЗ) однозначно оцінюється такими батьками як ефективна для дітей з особливими потребами, оскільки помітні значні позитивні зміни у характері та знаннях дітей.

Інклюзивна освіта на дошкільному рівні видається вкрай важливою та перспективною, оскільки у дошкільному віці можливо менш травматично, ніж у шкільному, залучити дитину з особливими потребами до колективу інших дітей. Діти дошкільного віку демонструють нижчий рівень агресивності та вищий рівень позитивного сприймання, ще не схильні до ігнорування дітей з особливими потребами.

Удосконалення шляхів соціалізації дітей з обмеженими функціональними можливостями є однією з головних педагогічних завдань. Сприйнятливість особистості до виховних впливів забезпечується наявністю достатнього рівня розвитку її свідомості, почуттів, характеру та навичок поведінки.

Порушення розвитку дітей з обмеженими функціональними можливостями своєрідно впливають на формування соціальних зв'язків дітей, на розвиток їхніх пізнавальних можливостей та трудової діяльності. Першочергово, спостерігається значна ізоляваність дитини від дитячого колективу. У цих дітей виявляється надмірна несміливість, сором'язливість, недооцінювання власних сил, можливостей, свого місця серед оточуючих.

В умовах існування двох освітніх систем – загальноосвітньої масової і спеціальних шкіл – проведення межі між їхніми контингентами ставить у нерівні умови всіх тих дітей, які потребують кваліфікованої педагогічної допомоги, адже «в одній школі працюють фахівці з корекційної педагогіки, застосовують реальні засоби допомоги дитині з порушеннями (відповідна програма й методика навчання), а у загальноосвітній тим часом, крім задекларованого, однак малодієвого

індивідуального підходу до дітей із труднощами у навчанні та з особливостями поведінки нічого запропонувати не можуть» [3, с.28].

Незаперечно позитивним в інтеграції спеціальних та загальноосвітніх закладів та пріоритетним для реалізації, є: наближення навчального закладу до місця проживання дитини з особливими потребами, позбавлення її відірваності від сім'ї та ізоляції в замкненому середовищі дітей з такими ж проблемами; зближення двох освітніх систем – єдиний шлях забезпечення корекційної допомоги дітям, які різною мірою її потребують.

«Визнання принципу рівних можливостей у сфері дошкільної, початкової, середньої та вищої освіти для дітей та молоді позначилось на створенні у багатьох країнах світу інтегрованих структур (мейстрімінг) – спільного навчання дітей-інвалідів із здоровими дітьми. Принцип рівних можливостей у соціальній роботі означає надання соціальної допомоги незалежно від категорії інвалідності» [5].

Впровадження інклюзивної освітньої системи на науково-педагогічному рівні потребує створення нових освітніх стандартів, відповідних корекційно-методичних засобів, нової структурної організації, розробки чітких нормативів для системи соціальної реабілітації на всіх етапах навчання й розвитку дітей з психічними та фізичними вадами різного віку. Лише своєчасне розв'язання всіх цих складних проблем забезпечить оптимальні умови навчання і виховання таких дітей задля сприяння найкращій їх підготовці до самостійного активного суспільного життя.

Варто зауважити, що процес інтеграції дітей з особливими освітніми потребами та дітей з обмеженими функціональними можливостями в єдиному загальноосвітньому просторі – це незворотній процес на сучасному етапі розвитку суспільства і його гуманістичних цінностей.

Якщо педагоги, практичні психологи, які спеціалізуються на корекційній роботі, є компетентними щодо роботи з такими дітьми, то вихователі дошкільних закладів здебільшого не мають ні психологічної, ні методичної готовності до інклюзії. Відтак у загальноосвітніх насамперед дошкільних навчальних закладах слід проводити спеціальну підготовку педагогічного персоналу.

Змістом такої освіти є основи корекційної педагогіки і психології з методичними аспектами. Зокрема, компетентність вихователі полягає у: питаннях правового законодавства щодо організації освіти дітей, які мають вади психофізичного розвитку; основних поняттях спеціальної педагогіки та психології й, щодо особливостей та закономірностей розвитку різних категорій осіб з психофізичними вадами; комплексному психолого-педагогічному вивченні дітей; розробці й впровадженні диференційованих та індивідуальних механізмів і прийомів дошкільного корекційного навчання й виховання кожної із категорій дітей; змісті та методах роботи з родинами вихованців різних категорій дітей.

З метою реалізації інклюзивної освіти вихователів слід озброїти вміннями: формувати готовність здорових дошкільників до позитивної спільної взаємодії з однолітками, що потребують корекції психофізичного розвитку; проводити роботу з батьками здорових дошкільників щодо надання їм правильної інформації про осіб з порушеннями психофізичного розвитку; здійснювати моніторинг розвитку дітей, що мають труднощі у засвоєнні знань, різних видів діяльності та адекватно оцінювати причини, якими спричинено ці труднощі; своєчасно виявляти відхилення у розвитку дошкільників та під керівництвом корекційного педагога приймати участь у проведенні правильного психолого-педагогічного супроводу дітей, що потребують корекції психофізичного розвитку; здійснювати індивідуальний та диференційований підхід до вихованців з вадами психофізичного розвитку.

Поза всяким сумнівом, компетентність вихователів є однією з умов ефективності інклюзивної дошкільної освіти.

Результати досліджень засвідчують, що розумовий, емоційний та соціальний розвиток дітей з психофізичними вадами залежить від позитивного ставлення до них, розуміння й прийняття педагогами, батьками і здоровими дітьми. Сприятливе соціальне середовище є вихідною умовою вирішення проблем інклюзивної освіти. Отож забезпечення вище означеного середовища – одне із завдань психолого-педагогічного супроводу дітей, що потребують корекції психофізичного розвитку. Педагогам дошкільного закладу слід передусім формувати позитивне ставлення здорових вихованців та їх батьків до дітей з психофізичними вадами, емпатію, прийоми адекватної взаємодії.

Якщо у дошкільному навчальному закладі серед вихованців є діти з обмеженими фізичними можливостями, доцільно створити всі необхідні умови для організації розвитку, виховання й навчання таких дітей.

В процесі практичної діяльності доведено, що організувати навчально-виховний процес в умовах інклюзивної освіти можливо лише спільними зусиллями колективу дошкільного закладу,

родини, поліклініки, і не стихійно, а цілеспрямовано, планомірно. Задля цього у дошкільному закладі створюється група психолого-педагогічного супроводу дітей, що мають обмежені можливості здоров'я, яка є структурним підрозділом закладу. До неї входять заступник завідувача з навчально-виховної роботи, медичні працівники, практичний психолог, вчитель-логопед, вихователі, інструктор з фізкультури. Метою роботи групи є об'єднання зусиль освітньої установи, дитячої поліклініки і батьків у створенні оптимальних умов для цих дітей під час їх перебування у дошкільному закладі.

Після зарахування дитини у дошкільний заклад й укладання договору між закладом і батьками (законними представниками) за згодою останніх учасники групи проводять обстеження дитини, за результатами якого складають індивідуальну програму її психолого-педагогічного супроводу. Вони також розробляють гнучкий розклад занять з урахуванням індивідуальних особливостей та діагнозу дитини, циклограму роботи фахівців з цією дитиною.

У дошкільному навчальному закладі чільне місце займають консультації фахівців, а саме: індивідуальні і тематичні бесіди, батьківські збори, тренінги, круглі столи з обміну досвідом. Під час таких заходів батьки: одержують усю необхідну інформацію про те, як реалізовувати програму комплексної реабілітації, створити спокійну, доброзичливу атмосферу співпраці, правильно організувати розпорядок дня і харчування, заняття у домашніх умовах; ознайомлюються з основами спеціальної та дитячої педагогіки і психології.

Група психолого-педагогічного супроводу також координує діяльність усіх учасників навчально-виховного процесу, що допомагає педагогам: колегіально визначати загальні завдання корекційно-розвивальної роботи; простежувати динаміку розвитку дітей при консультаціях психолого-медико-педагогічної комісії (двічі на рік) з метою визначення подальшого освітнього маршруту; здійснювати індивідуальну роботу з дітьми з урахуванням особливостей їхніх діагнозів; забезпечувати наступність з виконання індивідуальної програми розвитку дитини у роботі всіх фахівців.

Висновки... Отож, спеціально організований корекційний освітній процес, взаємозв'язок у роботі всіх фахівців з дітьми, що мають обмежені можливості здоров'я та труднощі у навчанні, спілкуванні, поведінці має позитивні результати й сприяє: розвитку дітей; розвиває особистісні якості, які дають дітям змогу адаптуватися у соціумі; забезпечує підготовку дітей до школи.

Список використаних джерел і літератури:

1. Валентик Н. Інклюзивна освіта: за і проти [Репортаж з Всеукраїнського «круглого столу» «Психолого-соціально-педагогічні аспекти інклюзивної освіти: за і проти»] / Наталія Валентик // Директор школи. – 2010. – № 14–15. – С. 45–58.
2. Відкрите досьє з інклюзивної освіти. За матеріалами ЮНЕСКО / Витяг.
3. Ворон М. В. Інклюзивна освіта: українські реалії / Ворон М. В., Найда Ю. М. // Підручник для директора. – 2006. – червень.
4. Даниленко Л. І. Управління інклюзивною школою на засадах менеджменту освітніх інновацій / Інклюзивна школа: особливості організації та управління : навч.-метод. посіб. / [кол. авторів : Колупаєва А. А., Найда Ю. М., Софій Н. З. та ін. ; за заг. ред. Даниленко Л. І.]. – К., 2007. – 128 с.
5. Ілляшенко Т. Інтеграція дітей з особливими освітніми потребами у загальноосвітній заклад / Тамара Ілляшенко // Соціальний педагог. – 2009. – №5. – С. 26–35.
6. Реалії інклюзивної освіти в Україні: інформаційно-аналітичний збірник. – Донецьк : «Клуб громадянських ініціатив», 2011. – 32 с.

Анотація

С.В.Чупахіна

Деятельность педагога в условиях инклюзивного образования в современных ДОУ

В статье проанализированы проблемы включения педагогов в процесс инклюзивного обучения и воспитания детей с ограниченными возможностями. Обоснована необходимость создания группы психолого-педагогического сопровождения таких детей в образовательном учреждении и специальную подготовку воспитателей для организации коррекционного образовательного процесса благоприятного для развития детей с ограниченными возможностями.

Ключевые слова: *инклюзивное образование, психолого-педагогическое сопровождение, интеграция, дети с ограниченными возможностями, коррекционное образовательное пространство.*

Summary

S.V.Chupakhina

The Teacher's Activity under the Conditions of Inclusive Education in Modern PEI

The article analyzes the problems of including the teachers into the process of inclusive education and upbringing of children with special needs. The necessity of creating a group of psycho-pedagogical support for these children in general educational institution and special teachers' training for organization remedial educational process conducive to the development of children with disabilities.

Key words: *inclusive education, psycho-educational support, integration, children with disabilities, correctional educational process.*

Дата надходження статті: «27» вересня 2012 р.